

A NEMZETISÉGI KÉRDÉS TERÜLETI MEGOLDÁSAI

KÖZÉPEURÓPA TERÜLETI RENDJÉT a nemzetiségi ellentétek forgatták fel a világháború utolsó periódusában. Az elégedetlen nemzetiségi csoportok vezetői s azok a távoli nagyhatalmak is, melyek győzelmes erejükkel az új status quo létrejöttét támogatták, a nemzetiségi együttélés terén egészségesebb és kiegyensúlyozottabb viszonyok teremtését tűzték ki célul maguk elé. Legalábbis erre mutattak a világháborút megelőző nemzetiségi harcok programjai, a háború alatti propaganda és ígéretések, az összeomlás idején hozott nemzetiségi deklarációk, egyezmények, határozatok s a békeszerződéseket megelőzőleg kötött ú. n. kisebbségi szerződések.

A tényleges fejlődés más irányt vett. Ennek jellemzésére elegendő megemlíteni, hogy a ma kisebbségi sorsban élő nemzetiségek a hajdani nemzetiségi programútok végrehajtását követelik, sőt olyan törvényeknek velük szemben való alkalmazását, melyeket régen a ma hatalomra került nemzetiségek elnyomóknak bélyegeztek, de amelyek a mai rendelkezéseknél messze emberségesebbek voltak; jellemző továbbá, hogy a nemzetiségi deklarációk és egyezmények mindenikét megtagadták szerzőik, mihelyt hatalomra jutottak; a kisebbségi szerződések pedig köztudomásúlag írott malaszt maradtak.

Az Európát megrázó nagy háború tehát Közép-Európában, ahol a legnagyobb átalakulásokat hozta, a terület legégetőbb bajának orvoslása terén semmiféle hasznos eredménnyel nem járt. Bizonyos, hogy a nemzetiségi béke szempontjából a világháború utáni állapot hátralepést jelent. Egy közvetett hasznot még sem lehet el nem ismerni. A hirtelen szerepcsere meghozta egyrészt a hatalomból kínos szolgásgba jutott népeknél a nagyobb belátása és megértést, másrészt levizsgáztatta a hatalom új tulajdonosait, akik szabadjukra engedve képteleneknek mutatkoztak az általuk annyit hangoztatott és követelt nemzetiségi szabadságot és a békés együttélést megteremteni. A két tanulságból önként adódik az egyetlen kiút: a kompromisszum. Egyes csoportok önmaguk erejéből a többi öntudatos és életerős csoport és azok érdekei ellen nem tudnak fejlődésképes, egészséges viszonyokat teremteni; ki kell egyezni s fel kell építeni az egyenlő jogok és közös érdekek alapján az erők és hatalom új hierarchiáját, melyben minden csoport megkapja méltányos helyét, és szerepét szabadon gyakorolva illeszkedhetik bele az életműködésükben egymásraült népcsoportok szervezetébe.

Magunk elé idézve a nemzetiségi kérdés háború előtti fejlődésének képét s figyelmesen vizsgálva a háború utáni fejleményeket, mindjobban megérlelődik bennünk az a meggyőződés, hogy ezt a súlyos problémát a középeurópai érdekelt népeknek egymásközt kell megoldaniok. Ezzel kapcsolatos ama másik tanulság, hogy az egészséges — bár lassú — fejlődés vonala nemzetiségi téren az volt, amely a Monarchiában 1867 után érvényesült s mely a világháborút követő újjárendezésnél megszakadt. A helyi viszonyokhoz simuló, a közrejátszó erőviszonyokkal számoló, nem formális papirosigazságot, hanem az emberi méltányosságot kereső elbánás jellemzi — mai szemmel nézve — a Monarchia nemzetiségi politikáját.

A kisebbségi szerződések által szándékolt általános és sematikus rendezés és a nemzetközi fiktív garancia nem bizonyult egészséges és gyökeres megoldásnak. Nemzetközi politikai szerv — amilyen a Népszövetség — nemzetiségi jogi kérdések igazságos elbírálására és eldöntésére nem alkalmas. Nemzetközi bíróság alkalmasabb volna, működése azonban csak akkor lehetne eredményes, ha nemzetközi végrehajtó szerv is rendelkezésre állana, mely ítéleteinek érvényt szerezhetne. Ebben az esetben is — a mai állapot szerint — nem egyenlő felek állanak egymással perben, mondjuk két egymással valamilyen vitában álló népcsoport, hanem egy népcsoport és valamely állam kormánya; már pedig ez esetben bármilyen döntés nem szolgálhatná a megnyugvást az együttélő s egymással súrlódó nemzetiségek között. Egészségesebbnek látszanék a belföldi nemzetiségi döntőbíróságok intézményének meghonosítása és kifejlesztése. (Ilyen nemzetiségi egyeztető bíróság felállítását követelték 1907-ben az „ifjú csehek“ egy Csehország számára készített alkotmánytervezetben az osztrák Beck-kormánytól.) Nem szabad azonban elfelejteni, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása nemcsak peres ügyek helyes eldöntéséből áll, nemcsak jogvédelemből, hanem jogalkotásból, azaz pozitív irányú tevékenységből is, és szervezetek, intézmények felállításából, valamint működésben tartásából stb., mindezt bírósági szervek és éppen nemzetköziesek el nem végezhetik. A nemzetiségek nemzetközi védelme azért sohasem lesz olyan mértékig fejleszhető, hogy az a békés együttélést biztosítani tudja. Nem lenne helyes az ezirányú próbálkozásról lemondani, de számolni kell azzal, hogy a nemzetközi védelem csak kiegészítő természetű, döntő a belső szervezettség és a nemzetiségi csoportok együttműködésének intézményes biztosítása.

Senki sem tagadhatja, hogy a nemzetiségi együttélés egészséges és békés lehetőségei felől ma Közép-Európában a vélemények a legteljesebb káosz képét mutatják. Ez nemcsak az idevágó irodalomra nyomja rá bélyegét, hanem jellemzi a nemzetközi politikát is és megbénítja a kisebbségi népcsoportok akcióit. Elég arra utalnunk, hogy a kormányok erre vonatkozó hivatalos nyilatkozatai a legfelszínesebb általánosságok ismétlésében merülnek ki, maguknak a kisebbségi csoportoknak esetenként ismeretessé váló követeléseivel pedig a valamennyire tapasztalt szakemberre úgy hatnak, mint hevenyészve összeállított, apró napticélokot tartalmazó, sokszor csupán üres érzelmi igényeket, de legfeljebb részkérdéseket érintő, tiszteletreméltó erőlködéssel

készült stílusgyakorlatok.¹ Nincsen teremtő gondolat, nincsen átfogó Programm.

Vissza kell térnünk tehát a nemzetiségi küzdelmek háború előtt elért legfontosabb kézzelfogható eredményeihez s azok tanulságán továbbépítõn — egyelőre elméletben — azokat a szervezeti formákat és intézményeket, amelyek a nemzetiségi ellentéteket az anarchikus, mindenki ellen való harcnak mezejérõl leterelni alkalmasak s az egymással való békés fejlõdés medrének irányt és gátat szabnak. A második lépés lesz e munka eredményeinek népszerűsítése,² s a keresztülvitelnek a politikai tényezõknél való szorgalmazása.

A középeurópai nemzetiségi kérdés rendezésének konkrét lehetőségeit két nagy csoportba oszthatjuk: területi különállással kapcsolatos, azaz olyan megoldási módozatokra, melyeknél az egyes nemzetiségi csoportok bizonyos területen kizárólagos jogokat, mondjuk „nemzetiségi szuverenitást“ kapnak, a második csoportot azok a jogszabályok, intézmények, szervezeti formák alkotják, melyeknél nincs szó a terület kizárólagos nemzetiségi birtoklásáról. Különösen ez utóbbi kategóriába tartozó megoldási módok adnak igen nagy csoportot, minthogy alkalmazásuk lehetősége — éppen Közép-Európa kevert népességû területein — sokkal szélesebbkörû. Egy rövid tanulmány keretébe még vázlatosan³ sem szorítható bele mindkét csoport anyagának tárgyalása, azért ez alkalommal csak a területi megoldási formákról értekezem, külön feladatnak hagyván a második csoportba tartozó rendezési formák ismertetését. A területi megoldásokkal szemben a nemzetiségi kérdés kifejlõdésének hõsi korszakában az államhatalom birtokosai részérõl elég nagy averzió mutatkozott, ami természetes is, hiszen ugyanebben a korszakban lesz általános Közép-Európában a centralisztikus államfejlõdés, tehát a moderm, centralizált állam egységét féltették

¹ Egy kivételtõl van tudomásom, egy kisebbségi törvénytervezetrõl, melyet hozzászólás végett egyik legkiválóbb erdélyi politikusunk és publicistánk körözött, de melynek további sorsáról semmit nem tudunk. Ilyen kivételnek látszik továbbá a szudétanémeteknek 1937 áprilisában benyújtott hat törvénytervezete, melyek azonban szintén csak elsõ tapogatózó lépést jelentenek, s melyekre késõbb kellene ráépíteni a gyökeres megoldások rendszerét. Lásd: Die Gesetzesanträge der Sudetendeutschen Partei. Vrlg. K. Frank, Karlsbad—Leipzig, 1937. 58 l.

² Nem tudok hasznot látni e konkrét tervek és vizsgálódások nélkül való üres nemzetiségpolitikai vitatkozásokban, amelyekkel úgyszólván zsúfolva van az utóbbi évek felduzzadt magyar folyóiratirodalma. Nemcsak az a hibájuk, hogy nem tisztáznak és nem oldanak meg semmit, hanem azt a téves látszatot alkalmasak kelteni, mintha nálunk a kisebbségi, helyesebben nemzetiségi kérdés iránt komoly érdeklõdés lenne és e téren lázas munka folynék. Sajnos errõl szó sincs és ha a tucatszám értekezõ „kisebbségtudomány-mûvelõket“ azzal a feladattal bíznánk meg, hogy foglalják rendszerbe és fejtsék ki konkrét elképzeléseiket a kisebbségi kérdés gyökeres rendezése terén, — érzésem és tudomásom szerint — elvértve kapnánk tõlük épkezláb munkát.

³ E tanulmány a nemzetiségi problémának csak általános rendezési módjaira terjeszkedik ki az államhatalom és a nemzetiségi csoportok közötti viszonylatban; nem foglalkozom itt pl. egyes foglalkozási ágak nemzetiségi megszervezésének módjaival és lehetőségeivel, speciális intézményekkel és általában olyan szervezetekkel, melyeknek kiépítése a nemzetiségi csoportoknak belsõ feladatuk. Ez utóbbi problémakör ugyan a mienkkel szorosan összefügg, de nagy terjedelménél fogva külön tárgyalást és vizsgálódást igényel. A belsõ szervezkedés kérdése már eddig is igen sokat foglalkoztatta az érdekelteket és szakembereket, de a próbálkozások mindeddig nem voltak átfogóak, a kisebbségi népcsoportok egész életmûködését szervesen felölelõk és átvérzõvé tevõk. A közeljövõben — úgy tudjuk — e téren is komoly lépéseket fogunk látni, legalább is elméleti téren.

a nemzetiségi területi szuverenitásoktól, autonómiáktól. Ma már e tekintetben is érettebbek vagyunk s tudjuk, hogy a kényszerzubbony csak fiktív egységet teremt, amelynél sokkal fontosabb és tartósabb az életérdekek összhangzásából kialakuló, szabadon mozgó tagok önkéntes együttműködésén és belső kapcsolatain nyugvó, szerves egység.

Minden népcsoport élete szoros összefüggésben van a területtel, melyen él. Erős ez a kapcsolat nemcsak az „édes anyafölddel“ s annak földrajzi sajátosságaival, hanem a „felépitményekkel“: berendezkedéssel, falvakkal, városokkal is. A terület múltjában gyökerező hagyományok, emlékek, várromok, csatahelyek, a vidéken teremtett dalok a helyi nyelvjárással s a közös emberi munka, öröm és szenvedés egyéb jeleivel együttesen valami misztikus egységbe olvadva teremtik meg a szülőföld, a szűkebb haza érzetét. Minden népcsoport természetes és kipuszthíthatatlan vágya, hogy úr legyen saját területén. Ezt a vágyat lehet elnyomni, korlátozni, de megszüntetni nem; viszont meg kell állapítani, hogy ez a természetes vágy különböző fajú, kultúrájú, foglalkozású és az öntudatosodás más-más fokán álló népcsoportoknál igen különböző erővel jelentkezik. A nemzetiségi küzdelmek végső célja többnyire a saját terület feletti hatalom megszerzése volt. Ezzel tisztában kell lennünk. Bármily program, deklaráció, igénybejelentés, melyet valamely életképes és öntudatos vagy öntudatosodó nemzetiségi csoport ennél szűkebbre szabott, csak időközi állomást jelentett, vagy taktikai megfontolásnak volt eredménye.¹

A nehéz kérdés — s e körül dúltak és fognak dúlni a viharok — az: hol vannak a „saját terület“ igazi és méltányos határai? Közép-Európában alig van tiszta nemzetiségi és nyelvhatár s így az elválasztóvonalakat igen nehéz megszabni. Vannak azután vegyes területek igen nagy teljedelemben, ahol két-három-négy, sőt több nemzetiség tagjai laknak egymással keveredve olymódon, hogy őket egymástól területileg elválasztani lehetetlen. Sűrűn előfordul, hogy valamely vidék lakosságának nemzetiségi összetétele eltér a vidék központját képező városétól. Hogyan állapítsuk meg ilyenkor, hogy a városnak, mint központnak, meddig terjed a hatóterülete, s a vidékkel szemben milyen távolságig kell figyelembevenni a városnak eltérő nemzetiségi jellegét és fordítva, mennyiben kell a városban figyelembe venni az „idegen“ környék érdekeit? Ezek azonban még az egyszerű esetek. De el lehet-e választani a völgyet a lejtőtől s a lejtőt a dombok és hegyek tetejétől akkor, ha azokat különböző nemzetiségű lakosok lakják? És meddig mond-

¹ Éppen azért kell hamis bölcseségnek neveznünk azoknak fölényes kritikáját, akik a múlt század nemzetiségi küzdelmeit mai szemmel olvasván, gorombán meg róják az akkori uralkodó nemzetiségek vezetőit, amiéit a kisebbségi nemzetiségek „mérsékelt“ kívánságait vonakodtak teljesíteni. E vezetők közül igen sokan és igen helyesen érezték, hogy a „mérsékelt“ kívánságok után szükségképpen kevésbé mérsékelték jönnek s bár érezték sokan azt is, hogy a történelmi folyamatot megállítani nem lehet, mégis lépésről-lépésre hátrálva védték a felfogásuk és a kor felfogása szerinti egységes és erős államot, a hazát. Ma tudjuk — túlsók bölcseség nélkül is — hogy rosszul okoskodtak és többet kockáztatva talán többet lehetett volna megmenteni s békésebb, biztosabb vizekre terelni a nemzetiségek közötti hatalmi vetélkedést. Amennyire helyteleníthető e nem saját érdemünkből szerzett tapasztalatot kihalt generációk fejfáihoz verdesni, éppen annyira hiba volna természetesen a tanulságokból a jövőre vonatkozólag a szükséges következtetéseket le nem vonni.

hatja magáénak a faluban lakó ilyen vagy olyan nemzetiségű lakos a lakatlan rétet, erdőt, vagy vizet? De még mindig könnyű aránylag a saját terület határát megállapítani a földművelő népességnél, amely területileg meghatározott birtokán fejt ki életműködését. Hogyan lehet azonban az iparos és kereskedő népesség „saját területét“ kirajzolni? A társadalmasodott és civilizált embert elsőrendű életérdekei igen sokféle csoportba, érdekegyüttesbe, életközösségbe tömörítik, nem lehet mindenhol e közösségeket a nemzetiségi kapcsolatoknak megfelelően szétvagdalni.¹

A nemzetiségi kérdést ideálisan lehetne rendezni akkor, ha tiszta népcsoportok egymástól jól elválasztható területen élnének és maradnának; továbbá, ha érdekeik világosan és közérthetően kapcsolódnának. Minthogy erről Közép-Európa területén szó sincs, nálunk e viszonyok rendezése terén ideális megoldás sincs; élet van, érdekek, igények és lehetőségek összefonódó együttese, melyből a politikai tevékenységnek kell mindig újra és újra az adott viszonyoknak legmegfelelőbb rendet megszerveznie, az összhangzó érdekeket kapcsolni, az ellentétesek közt kiegyenlítődést találni.

Megfelelő körülmények között a nemzetiségi csoportok szabad fejlődését legmesszebbmenően a területi autonómia biztosítja. A nemzetiség szabad kezét és teljes hatalmat kap bizonyos területen saját ügyeinek intézésében s egy nagyobb állami keretbe csak akkép illeszkedik be, hogy a vele politikai életközösségben élő más népcsoportokkal közös ügyeket együtt tárgyalja meg és intézi. Ilyen autonómiára törekedhetik olyan népcsoport, mely rá van ugyan utalva más népcsoportokkal való együttműködésre, de jelentős nagyságú és jól elhatárolható területet tisztán, vagy túlnyomó többségben lakik s amelynél az önálló életműködésnek egyéb feltételei (az öntudat bizonyos foka, saját kultúra, különleges történelmi szerep stb.) adva vannak.

A középkorban ilyen területi autonómiákra rengeteg példa volt, ami azonban az akkori gazdasági és politikai nívó és berendezkedés folyománya volt. Különböző is ezeknek az autonómiáknak nem volt kifejezett nemzetiségű jellegük. Nemzetiségi színezetet mutatott Erdélyben a három nemzet alkotmánya, a szászok és a székelyek autonóm földjét illetően. A legújabbkori példák közül Horvát-Szlavonország jogállása említhető a Magyar-Birodalomban; közel járt ehhez Galicia önállósága az Osztrák-császárság keretében, mely tartomány 1916-ban formálisan is különállóságot nyert. Ilyen autonómiát kapott 1924-ben Memel-vidék és papíron Kárpátalja az új Cseh-Szlovákiában.

E területi önkormányzatoknak nemzetiségi szempontból való megítélésénél jól meg kell különböztetni a nemzetiségi jellegű autonómiákat az ilyen jelleget nélkülözőktől. Így pl. autonómiája volt az Osztrák-

¹ Erre vonatkozólag egy sereg konkrét példát hoz a Szellemi Együttműködés Ligája magyar bizottságának az 1937 júliusi párizsi Nemzetközi Tanulmányok Konferenciájára beadott 5. sz. memoranduma: P. Teleki—A. Rónai: „The different types of ethnic mixture of population.“ Budapest, 1937. 30 l. 30 térképpel.

A társadalmi egységekben a nemzetiségi elem szerepét s különösen e viszonyok középeurópai képét hosszan fejtegeti Bauer Viktor egy nemrég megjelent könyvében. (Zentraleuropa ein lebendiger Organismus. Brünn—Leipzig, 1936. 254 l. 3 t.) Vitatja a teljes nemzetiségi dezintegráció lehetőségét ott, ahol egyéb tekintetben egységes, szerves élet van.

császárság kebelén belül Csehországiak, Tirolnak s a többi koronartománynak is, de ezek egy-egy történelmi terület, nem pedig nemzetiségi csoport önkormányzatát jelentették. Már Galiciában tulajdonképpen lengyel önkormányzat volt, amit a rutének élénken és állandóan sérelmeztek is.

A nemzetiségi küzdelmekre különben igen jellemző az, hogy a különböző népcsoportok más és más körülmények között mennyire eltérően fogják fel szerepüket és hivatásukat, „jogos igényeik“ megállapításánál mennyire megfélekednek más csoportok hasonló igényeiről. A lengyelek például teljes autonómiát követeltek maguknak Galiciában (1868 szeptember 24-i rezolúciók), bár a tartomány összes lakosságában arányszámuk (1910-ben) csak 58.54% volt. A csehek mindazon a cseh nemzetiség uralmát akarták biztosítani Csehország tartományban, bár ők is csak 63'19%-át képezték az összlakosságnak. A tartomány nyelvterület szerinti felosztása, de még a járásoknak a nyelvhatároknak megfelelő beosztása ellen is a leghevesebben tiltakoztak. A magyarországi szerbek is szerb vajdaság felállítását követelik 1848-ban¹ a Szerémség, Baranya, Bácska, a becsei és csajkás kerületek, Bánát és a határőrvidék területén szerb vajdával és odbor-ral, noha ez a terület is teljesen vegyes lakosságú. Ugyanígy igyekeznek a szászok is megtartani az egész Királyföldön autonómiájukat. Viszont azok a nemzetiségi csoportok, amelyeknek történelmi területeik nem voltak, a nyelvterület alapján követeltek területi autonómiákat. Jellemző erre a tiroli olaszok makacs harca, akik bár a tartománygyűlésben megfelelően voltak képviselve, a választmányban ügyeiket külön olasz referens intézte, Trient-ben kormányzósági alosztályt kaptak, nemzetiségi osztályokra bontották érdekükben az országos mezőgazdasági és iskolatanácsot stb., mindezzel nem voltak megelégedve, hanem a tiroli olasz területek különválasztását, külön olasz tartományt követeltek.² A tótlakta terület elkülönítését követelik a magyarországi tótok is 1861. évi túrócszentmártoni programjukban.

Érdekes s egyben jellemző, hogy az erdélyi románok a területi kérdést nem élezik ki. Történelmi román területkeret, melybe a magyarországi románok összességét vagy legalább nagy többségét be lehetne vonni, nincs. A nyelvterület sem összefüggő. Beszélnek ugyan néha autonómiáról, de közelebről nem határozzák meg, mit értenek alatta, fontosabbnak látszik náluk az általános egyenjogúsítás s legfeljebb a megyei határok rájuk nézve kedvezőbb megállapítását szorgalmazzák. Viszont éppen speciális helyzetükből kifolyólag élesen ellene fordulnak a történelmi s nem ethnikai alapon álló területi önkormányzatoknak.³ Területi autonómiát követeltek a németországi lengyelek is 1902-ben

¹ A magyarországi nemzetiségekre vonatkozó programok, törvényjavaslatok, törvények és rendeletek 1827—1920. Budapest, 1922. Magyar Külügyi Társaság. 42 l.

² Lásd: Hugelmann Gottfried: Das Nationalitätenrecht des alten Österreich (Wien, 1934. 814 l.) c. hatalmas munkáját, melyben kiváló szerzők egész sora ismerteti a régi osztrák császárság nemzetiségi jogát és a jogfejlődés historikumát. E munkát dolgozatom nagy részénél használtam forrásul.

³ Lásd pl. Popovici Aurél kíméletlen hadakozását a csehek törekvéseivel szemben „Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich“ (Leipzig, 1906) című ismert munkájában.

(lengyel néppárt programja) és pedig Szilézia, Posen, Poroszország, Mazúrvidek és Érmland lengyel lakosságú részeinek egyesítésével, külön országgyűléssel és Berlinben lengyel miniszterrel.¹ Mint egyéni terv megemlítendő Popovici Aurél tervezete, mely az Osztrák-Magyarmonarchia területét 15 autonóm nemzetiségi tartományra indítványozta felbontani. Elvben egyezik ezzel, de kevésbé részletező Palacky felosztás-tervezete, ki a kremsieri birodalmi gyűlésen 8 nemzed tartományt indítványozott.²

Megrövidített formája a nemzetiségi területi autonómiának, ba valamely nemzetiségi csoport csak bizonyos ügyekben (szorosan vett közigazgatás, kulturális ügyek, vagy őrnek is egy része: iskolaügy) kap valamely területen autonómiát. Tiszta megjelenési formájára eddig kevés példa van. A Volt osztrák koronatarományokban beszélhetnénk nemzetiségi közigazgatási önkormányzatokról ott, ahol a népesség ethnikailag homogén volt, vagy valamely nemzetiség kizárólagosságot verekedett ki magának a közigazgatásban; továbbá ott, ahol a tartományi közigazgatási és kultúrszervek nemzetiségi tagozatokra (szekciók, kúriák) oszlottak s a nemzetiségek egymástól területileg elég jól elváltak ahhoz, hogy külön nemzetiségi közigazgatási testekről beszélhessünk. Ilyen volt a helyzet pl. Tirolban, ahol az olaszok saját nyelvterületükön teljes közigazgatási autonómiát élveztek. Ugyanitt beszélhetünk olasz iskolaautonómiáról is. Ilyen helyzet alakult volna ki Csehországban, ha a csehek a közigazgatási határoknak a nyelvhatárokhoz való igazításához hozzájárultak volna és megelégedtek volna a saját nyelpterületen gyakorolt hatalommal. A nyelvhatárok itt ugyanis elég határozottak. Az 1908 február 3-i nyelvrendelettervezet pl. 137 cseh, 94 német és csak 5 vegyes nyelvű közigazgatási járást állapít meg Csehországban.³ Bizonyosfokú, ha nem is teljes kulturális autonómiát küzdöttek ki maguknak a rutének Galíciában, akik a tartományi költségvetésből rendszeresen részt kaptak három kulturális és egy gazdasági jellegű nemzetiségi szervezetük működésben tartására.⁴ Az iskolaügy tekintetében pedig a régi Osztrák-császárság majdnem minden tartományában a főbb nemzetiségek önállóságot és szabadságot élveztek.

A kisebbségi szerződések határozatlan intézményei közül valószínűleg ide, a területi jelleggel bíró kulturális autonómiák keretébe kell soroznunk a székely és szász közületeknek „biztosított“ kulturális önkormányzatot az 1919 december 9-én Romániával kötött párizsi szerződésből. Mindeddig egyik sincs megvalósítva. Iskolai autonómiát élveznek a Danzig—Lengyelország között 1933-ban felújított kétoldalú kisebbségi szerződés értelmében a danzigi lengyelek, a lengyel iskoláknak ugyanis külön szervezetük van s e szervezet saját igazgatással, önkormányzattal bír.

A közigazgatás terén a nemzetiségi önrendelkezés bizonyos mértékig elérhető a közigazgatás erős decentralizációjával, ha ez a közigazgatási területegységeknek a nemzetiségi csoportok településterületének megfelelő kiképzésével jár együtt. A régi Magyarországon

¹ Schücking Walter: Das Nationalitätenproblem. Dresden, 1908. 20. 1.

² Popovici Aurel: Id. m. 283, 308. 1.

³ Hugelmann: Id. m. 256. 1.

⁴ Hugelmann: Id. m. 697. 1.

ennek megvolt a lehetősége, a nemzetiségek — különösen a románok — erősen igyekeztek is a fejlődést erre felé terelni¹ és Erdély új közigazgatási beosztásával a román területek igazgatását a maguk kezébe venni.

Az állami hatalom és tevékenység decentralizációja olyan országokban, ahol több nép él együtt, de egymástól jól elválasztható területrészekben és nem keveredve, a legjobb megoldásnak látszik. Svájcot pl. — amely országot előszeretettel idéznek, mint nemzetiségi mintaállamot — nem pompás nemzetiségi törvényei, jogszabályai, vagy intézményei teszik „mintaállammá“, hanem pusztán és egyszerűen az államhatalom erős decentralizációja. Az egyes kantonokon belül szó sincs a „kisebbségi jogok“ nagyszerű biztosításáról. Nem is a különböző nemzetiségek egymás iránt való rajongó szeretete biztosítja itt a békés együttélést, hanem az, hogy egy szerencsés központi alkotmány biztosítja a kantonoknak úgyszólván teljesen önálló életét és fejlődését.

A nemzetiségi érdekeknek kedvező közigazgatási decentralizáció felé a középeurópai államokban is látunk bátortalan és vissza-visszatáncoló kezdeményezéseket. A mai atmoszféra azonban távolról sem olyan, hogy e téren egészséges fejlődés jöhessen létre. Cseh-Szlovákia próbálkozott legkitartóbban a decentralizáció előnyeinek kihasználásával; előbb kisebb területi egységekkel kísérletezett (nagyzsupák), majd áttért a „tartományi“ feloszlásra. Ámde a tartományok igen szűk körben kaptak csak rendelkezési jogokat, a gyakorlatban nem lehet közigazgatási önkormányzatról beszélni ott, ahol még a községi jegyzőket is a prágai belügyminisztérium nevezi ki. Nemzetiségi szempontból pedig azért nem jelent semmi könnyebbséget ez a színleges decentralizáció, mert a tartományi beosztások egyáltalán nem simulnak a nemzetiségi területmegoszláshoz. Csehország tartományban a 4.7 millió cseh 2.2 millió némettel van összezárva; Morvaországban 2.6 millió cseh nemzetiségű lakos közel 1 millió német és egyéb nemzetiségű lakossal szerepel együtt; Szlovenszko tartományba 2.3 millió tót mellé 0.6 millió magyart és 0.4 millió egyéb nemzetiségű lakost kebeleztek be, Ruténiában pedig 451 ezer rutén mellett, 116 ezer magyar és közel 60 ezer egyéb nemzetiségű él együtt.

Igen nehéz feladat egészséges decentralizáció megvalósításánál az, hogyan teremtsünk kompromisszumot az életműködésükben összetartozó, vagy kulturális-történelmi egységet képviselő területrészek és a homogén nyelvterületek különválasztásának követelménye tekintetében. Ez a nehézség azonban semmiesetre sem jogosíthat fel arra, hogy bármelyik tényezőt — esetleg mindkettőt — teljesen figyelmen kívül hagyjuk. Pedig ez történik Cseh-Szlovákiában, ahol a nemzetiségi elemet a tartományi beosztásnál teljesen figyelmen kívül hagyták; ez történik Jugoszláviában, ahol a történelmi tartományokat az egészen önkényesen körülhatárolt banátusokkal helyettesítették 1929-ben, úgy, hogy ezek a közigazgatási egységek ma sem életközös-

¹ Lásd a románoknak az 1863—64. évi erdélyi országgyűlésen kifejtett munkásságát és a benyújtott törvényjavaslatokat. Ismerteti Mester Miklós: Az autonóm Erdély (Budapest, 1936. 265 l.) c. könyvében.

ségi, sem történelmi, sem nemzetiségi, sem földrajzi szempontból nem képviselnek összetartozó és sajátos életre alkalmas területeket. Ugyanebben az évben, amikor Jugoszlávia a közigazgatás szervezése terén ezt a retrográd lépést tette, próbálkozott meg Romániában az elsőkben uralomra került nemzeti-parasztpárti kormány a közigazgatás decentralizációjával. Az országot direktorátusokra osztották fel s e kormányzóságokat aránylag tág rendelkezési joggal és hatáskörrel ruházták fel. A direktorátusi területbeosztás igyekezett a földrajzi és történelmi területegységekhez simulni, azonban a mai Románia területének természeti felépítése s az egyes részek történelmi múltja egészben véve nem nagyon alkalmas a maradéktalanul jó felosztásra. Nemzetiségi szempontból a területi beosztás egyáltalán nem volt hasznosnak mondható, igaz, hogy Románia területén olyan keverten laknak a nemzetiségek, hogy ilyen szempontból jó közigazgatási beosztást csinálni bajos. Egy homogén nemzetiségi terület azonban szinte kínálkozott a közigazgatási elkülönítésre s ez a Székelyföld. Ha az 1929. évi decentralizációs terv szerzői a nemzetiségi kérdés rendezése tekintetében a legcsekélyebb készséggel rendelkeztek volna, ennek feltétlenül tanujelét adhatták volna a Székelyföld közigazgatási önkormányzatának biztosításával. Különben az egész román decentralizációs próbálkozást csődbe juttatta a regátiak ellenállása; a közigazgatási apparátus egyszerűen szabotálta az új rendet, úgyhogy a reformot visszacsinálták, még mielőtt a gyakorlatban megvalósulhatott volna. Ugyancsak decentralizációs alapon kívánja megoldani, illetőleg közömbösíteni a nemzetiségi kérdést a szovjetország rendszer, ahol az egyes szovjetköztársaságok a kulturális és nemzetiségi viszonyok tekintetében — legalábbis az alkotmány betűi szerint — teljes önkormányzatot élveznek.

Érdekes, hogy újabban felvetődött nálunk a politikai életet is élő régi magyar megyei önkormányzatok modern feltámasztásának gondolata, mint amely alkalmas volna keretet és kiélési lehetőségeket adni az egyes nemzetiségi csoportok sajátos tevékenységének is. A megyei területesség azonban ma legfeljebb a közigazgatási autonómia megvalósítására látszik alkalmasnak, a politikai és kulturális tevékenység a régi Magyarország területén élő főbb nemzetiségeknél nagyobb területi alapokat kívánna meg. Kevert lakosságú területeken pedig — és ilyen nálunk sok van — a decentralizáció önmagában még nem ad a nemzetiségi kérdés terén megoldást. Ilyen területeken jönnek számba a nemzetiségi kérdésnek nem-területi megoldási lehetőségei.